

la informació no representa un recurs per al coneixement, sinó per a la identitat». Un raonament que es completa amb una altra idea: «El tribalisme actual divideix i polaritza la societat. Converteix la identitat en un escut o una fortalesa que repel·leix tota mena d'alteritat.»²⁰ Fins i tot afavoreix expressions individuals excèntriques que ratllen el *friquisme*. Es tracta de noves formes d'identitat que sorgeixen al marge de la normalitat i que es poden estendre i difondre a través de les xarxes i dels mitjans de comunicació social. En l'era de les xarxes el *friquí* ha deixat de ser un ésser estrany i solitari allunyat del món. El *friquí* s'ha fet visible. El *friquisme* és una opció.

En aquest context, és cada vegada més difícil mantenir uns referents i uns marcs d'interpretació comuns de la realitat. La idea d'un principi de realitat compartida s'esvaeix. La idea de comunitat es transforma i proliferen noves microcomunitats allunyades les unes de les altres. Les noves formes de comunicació i relació social col·laboren en la fragmentació i la desintegració socials. Els temors dels primers clàssics de la sociologia (especialment Tönnies i Durkheim) sembla que es confirmen.

A una major divisió i fragmentació socials, li correspon una més gran profusió de relats divergents sobre el món social. L'increment actual de les desigualtats socials i econòmiques va

acompanyat, com assenyala Byung-Chul Han, de la pèrdua de referents i elements comuns: «La crisi de la veritat s'estén allà on la societat es desintegra en agrupacions o tribus entre les quals ja no és possible cap acord, cap denominació vinculant de les coses. En la crisi de la veritat, perdem el món comú, fins i tot el llenguatge comú.»²¹ Ω

L'estat de la llibertat religiosa i de consciència: ¿com es viu tenir actualment una afiliació religiosa?

Verónica Israel Turim

Investigadora de l'Observatori de Comunicació, Religió i Cultura de Blanquerna (URL) i de la Càtedra de Llibertat Religiosa i de Consciència de Catalunya.

El dret a la llibertat religiosa i de consciència és considerat un dels drets fonamentals. Les persones s'han de sentir lliures per triar la ideologia, la religió o el culte que desitgin sense cap mena de limitació, excepte en el cas que atemptin contra l'ordre públic. Aquest dret ha de ser protegit per l'Estat. En el marc legal espanyol hi ha una sèrie de drets que cerquen protegir la llibertat religiosa i de consciència, com és el dret de les persones a no ser discriminades sobre la base de la seva religió

per dur a terme activitats laborals; el dret a canviar o abandonar una religió quan es vulgui; a rebre assistència religiosa; a obtenir sepultures dignes d'acord amb la seva religió, o a obrir centres de culte, entre altres (Llei orgànica 7/1980).¹ A més, es garanteix que cap religió tindrà caràcter estatal, i s'insta els poders públics a mantenir vincles cooperatius amb les diverses confessions (tot i que cal destacar que s'especifica un vincle amb l'Església catòlica a l'Article 16 de la Constitució

²⁰ B.-C. HAN, *Infocràcia...*, op. cit., p. 57, 59

²¹ *Ibid.*, p. 79.

¹ Llei Orgànica 7/1980, de 5 de juliol, de Llibertat Religiosa (BOE núm. 177, de 24 de juliol de 1980): <<https://www.boe.es/eli/es/lo/1980/07/05/7/con>>.

espanyola).² A la Constitució espanyola també s'estableix que totes les persones són iguals davant la llei, «sense que hi pugui prevaler cap discriminació per raó de naixement, raça, sexe, religió, opinió o qualsevol altra condició o circumstància personal o social» (Article 14).³

Podríem pensar que tot això és una obvietat: ¿compodria ser diferent la llei en funció de la religió que es professa? Doncs aquest dret existeix perquè dissortadament això no sempre ha estat així. En molts països euro-

peus, per exemple, els jueus no van obtenir els mateixos drets que els seus compatriotes fins al segle XIX. Així mateix, la llei ara protegeix les persones d'haver de declarar quina és la seva ideologia, la seva religió o les seves creences. Això assegura que tothom estigui protegit d'haver d'exposar

les seves creences en cas que aquest fet els pogués causar incomoditat o fins i tot inseguretat, per exemple en situacions tiràniques o dictatorials en què les conseqüències de professar unes certes creences podia provocar la pèrdua de la llibertat física o fins i tot la mort. Quan mancava aquest dret, segles enrere, a més d'haver de declarar quina era la religió pròpia, també s'obligava a triar una religió determinada, i no fer-ho tenia com a conseqüència l'expulsió o

fins i tot la mort. I no cal anar-nos-en gaire lluny: la història recent ens presenta diversos casos en què les creences religioses i d'altra índole (política o ideològica) han causat en diversos territoris una gran quantitat de morts.

El dret a no haver de declarar quines són les creences pròpies, si bé resulta vital fins i tot en un sentit literal, impossibilita comptar amb les xifres exactes de fidels de cada religió, atès que les persones estan protegides d'haver-ho d'expressar. Per tant, desconeixem els percentatges de persones que professen les diferents creences. Si bé això les protegeix, dificulta el treball social per la igualtat i la representativitat d'aquestes comunitats. Dificulta conèixer els desafiaments i la complexitat agregada per la interseccionalitat. ¿És el mateix

ser un home religiós que ser una dona religiosa? ¿És el mateix ser una persona musulmana que bahá'í? ¿Com afecta el fet de tenir una creença o una altra en l'àmbit educatiu, laboral o sanitari? Encara queda molt camí per recórrer per obtenir respostes a aquestes preguntes prou exhaustives i amb un abast prou ampli. Però malgrat que encara hi ha molt a fer, el treball ja està engegat. En el cas de Catalunya, per exemple, s'ha dut a terme per primera vegada un

En altres èpoques, a més d'haver de declarar quina era la religió pròpia, també s'obligava a triar una religió determinada.

Informe biennal sobre Llibertat Religiosa i de Consciència a Catalunya, de caràcter estatal, realitzat per la Càtedra de Llibertat Religiosa i de Consciència, impulsada per la Direcció General d'Afers Religiosos (DGAR) i constituïda a partir de l'Observatori Blanquerna de Comunicació, Religió i Cultura. En aquest document hi ha una primera aproximació a l'estat de la llibertat religiosa i de consciència en diversos àmbits, ja que cada un d'ells presenta els seus propis reptes i complexitats.

¿Laïcisme o religió en l'àmbit educatiu?

L'àmbit educatiu que es presenta com a laic proposa la celebració de festivitats associades al cristianisme. Moltes persones no ho veuen com una qüestió religiosa, sinó que ho associen a tradicions culturals. Amb tot, hi ha mares i pares d'altres religions que senten que no hi ha una escola pública on no s'imparteixi religió, perquè els seus fills i filles celebren Nadal a les escoles però no cap altra festivitat. «L'àmbit educatiu no ha incorporat la idea que Catalunya és una societat diversa», expressava un membre de la comunitat jueva de Catalunya en una entrevista realitzada per la Càtedra de Llibertat Religiosa i de Consciència de la Universitat Ramon Llull.⁴ Seria diferent si, per exemple, se celebrés almenys una festivitat de cadascuna de les religions que tenen presència en una

determinada regió. En relació amb això, ha sorgit la proposta d'incorporar una assignatura sobre cultura de les religions, en la qual l'alumnat pugui prendre contacte amb la diversitat religiosa a la seva ciutat i conèixer-la, conèixer les similituds i les diferències i normalitzar així l'existència de diverses creences. Seria un enfocament més ètic que religions que cercaria educar en el respecte a la diferència i a la diversitat, i que, aprofundint aquests valors, contribuís al compliment del dret fonamental a la llibertat religiosa i de creences. Treballar des de l'aula activament per desactivar la discriminació i els prejudicis resulta avui dia un treball fonamental. Donar pas a la diversitat no és obviar les diferències: cal fer-los lloc, reconèixer-les, acceptar-les i abraçar-les.

En la salut i en la malaltia

En l'àmbit sanitari hi ha diverses situacions a tenir en compte relacionades amb la protecció de la llibertat religiosa. D'una banda, hi poden haver tractaments que no s'ajustin a les creences d'un determinat grup religiós. En aquest cas, la llei estableix que s'ha de protegir el fet que ningú no sigui obligat a passar per procediments que no desitja, inclosos tractaments que atemptin contra les creences de la seva confessió. És el cas dels testimonis de Jehovà, que rebutgen les transfusions de sang. En l'*Informe biennal sobre*

⁴ M. DIEZ et alii, 2022. *El dret a la llibertat religiosa i de consciència a Catalunya. Informe biennal 2020-2021*, Barcelona

Constitució espanyola (BOE núm. 311, de 29 de desembre de 1978): <[https://www.boe.es/eli/es/c/1978/12/27/\(1\)/con](https://www.boe.es/eli/es/c/1978/12/27/(1)/con)>

Constitució espanyola (BOE núm. 311, de 29 de desembre de 1978): <[https://www.boe.es/eli/es/c/1978/12/27/\(1\)/con](https://www.boe.es/eli/es/c/1978/12/27/(1)/con)>

Llibertat Religiosa i de Consciència a Catalunya s'inclou el testimoni de membres d'aquesta comunitat que han expressat que en els centres sanitaris a Barcelona normalment reben un tracte correcte, però que en alguns centres sanitaris d'altres províncies s'han trobat amb la negativa a ser tractats pel fet de rebutjar les transfusions de sang. Que un centre mèdic li negui atenció sanitària a una persona per les seves creences és discriminatori.

En l'àmbit sanitari també pot succeir que l'alimentació no s'ajusti als preceptes religiosos d'una determinada fe. Hi ha recomanacions de la Generalitat de Catalunya i de l'Observatori del Pluralisme Religios⁵ per intentar respectar les restriccions alimentàries de les diferents confessions, sempre que això no generi una «despesa econòmica extraordinària». S'entén que pot presentar una dificul-

tat econòmica adaptar el menú a cada pacient; tanmateix, un menú vegetarià sol cobrir gran part de les necessitats de les diverses confessions, a banda de respectar les diverses creences respecte al consum de carn animal. Per tant, es podria pensar que seria positiu incloure com a obligatòria l'opció vegetariana en els centres sanitaris.

D'altra banda, existeix el dret a rebre assistència religiosa als hospitals i centres

de salut. La llei estableix que l'Estat reconeix i garanteix que tota persona que desitgi rebre assistència religiosa en un hospital o clínica hi pugui tenir accés. Membres de diferents comunitats religioses, incloent hi la comunitat budista i els Hare Krishna, han afirmat que es tracta d'un dret respectat. Tanmateix, hi ha llocs on el personal que pot proporcionar serveis religiosos no és suficient, i alguns hospitals ni tan sols compten amb la informa-

ció necessària sobre a qui convocar en funció de la confessió. Per això, una idea plantejada per l'Observatori del Pluralisme Religios⁵ és que els hospitals i els centres sanitaris disposin d'un directori que permeti localitzar els líders religiosos adequats a la demanda de cada persona. D'altra banda, hi ha moltes persones que desconeixen aquest dret i no saben que en aquest àmbit

poden sol·licitar assistència religiosa; per tant, també es podria treballar per facilitar aquesta informació als pacients i a les persones en processos d'atenció mèdica.

¿Com és morir professant una religió a Catalunya?

L'àmbit funerari presenta uns certs desafiaments per a algunes comunitats

religioses que practiquen determinats ritus amb els cossos de les persones difuntes i, per tant, tenen unes certes necessitats quant a espais i parcel·les en cementiris. És el cas de les comunitats islàmiques i jueves, per a les quals falten parcel·les per enterrar els seus difunts i han de buscar espais en cementiris fora de Catalunya. En el cas de la comunitat islàmica, la demografia de la qual ha crescut en els últims anys en el territori català, la falta de parcel·les fins i tot va fer que la comunitat hagués de recórrer a la repatriació dels difunts. Les restriccions provocades per la pandèmia de la covid-19 va dificultar molt que es pogués seguir fent, i a més no contempla ni la situació de les persones islàmiques que no venen d'altres països, ni dona un espai a aquells que van migrar i van ser part de la comunitat catalana durant els seus últims anys de vida —potser la majoria. Així mateix, a més de la barrera física de l'espai per a enterraments, hi ha altres barreres per al compliment dels ritus funeraris de certes religions (per exemple, la legislació que estableix s'ha d'enterrar les persones difuntes en fèretres, cosa va contra el ritu d'enterrament de la comunitat musulmana). A Andalusia, per exemple, s'ha procedit a modificar aquesta normativa, eliminant l'obligatorietat de l'ús del fèretre per motius religiosos.

L'àmbit laboral

La tradició catòlica del país ha deixat algunes herències que continuen fent que sigui més fàcil pertànyer a uns

col·lectius que a uns altres. Un exemple d'això és el calendari, que té com a festius dates religioses catòliques, sense contemplar cap festiu d'altres confessions. Cinc dels catorze dies festius no substituïbles que hi ha a Espanya corresponen a festivitats catòliques. Això significa que qualsevol catòlic que vulgui observar algun dia de precepte ho pugui fer amb molta més facilitat que les persones que pertanyen a altres confessions. Succeeix el mateix amb els qui desitgen anar a missa els diumenges, ja que la majoria dels acords laborals tenen com a dia de descans el diumenge (tot i que cada vegada hi ha més excepcions). Per tant, hi ha persones que pertanyen a altres col·lectius que es troben amb més dificultats a l'hora de celebrar les seves festivitats i han de sol·licitar dies de vacances per observar dies festius o dejunis. Hi ha acords amb les comunitats musulmanes i jueves en què es busca que les persones que professin aquestes religions puguin substituir els seus festius pels del calendari com a dies no recuperables i amb retribució econòmica, tot i que això queda en mans de l'acord que estableixin la persona i l'empresa.

Respecte a l'ús de símbols o vestimenta de caràcter religiós, se suposa que cada persona pot vestir-se com desitgi, d'acord amb les seves creences i els preceptes de la seva comunitat religiosa. No obstant això, ¿fins a quin punt afecta l'ús d'aquests elements a l'hora d'accedir a un lloc de feina? La llei protegeix les persones de no ser discriminades per les seves creences religioses a l'hora de ser contractades

⁵ Observatorio del Pluralismo Religioso en España, 2011, *Guía de gestión de la diversidad religiosa en los centros hospitalarios*: <<https://bit.ly/3qcT8'n>>

per a una feina, però l'ús d'uns certs elements com el hijab en el cas de les dones musulmanes o la quipà en el cas d'homes jueus, així com altres elements d'altres confessions, pot constituir una raó per no ser seleccionats, encara que això no quedi registrat ni sigui el motiu comunicat als postulants. L'excusa per no contractar a algú sempre és: «Hi ha persones més qualificades» o «Hi ha persones que s'adapten millor al que busquem». La qüestió és que, si bé l'afiliació religiosa no hauria de ser motiu per no accedir a un càrrec, ho acaba sent de manera «silenciosa», tal com succeeix en el cas de les persones radicalitzades. A més, hi ha casos on el tema de la vestimenta s'ha fet explícit, com en el cas de dones a les quals se'ls sol·licita que es llevin el vel a l'entorn laboral.⁶

¿Què succeeix amb la igualtat de gènere i les religions?

El patriarcat travessa les més diverses àrees de la vida de les persones, i sol perjudicar en una infinitat de qüestions les dones i les persones no binàries, des d'aspectes visibles com els femicidis, les violacions o la violència sexual, fins a la incomoditat i la por de les dones a caminar pels carrers o la desigual distribució en les tasques relacionades amb les cures. Les religions més dominants tenen una llarga tradició a l'hora de col·locar les dones en rols patriarcals, com ara la reclusió a la llar, molt diferents dels dels homes (tot i que això

no és exclusiu de les religions). Hi ha religions on encara les dones no tenen accés a posicions de lideratge, tal com hi ha organitzacions, empreses i països on això també succeeix. Tanmateix, en àmbits seculars s'han anat guanyant algunes llibertats que encara són objecte de lluita en espais religiosos. Per exemple, en diverses religions es pauta la vestimenta de les dones i se'ls imposa ocultar el cos i els cabells. Hi ha religions en què es prescriu que cal condemnar a mort un dona casada que ha estat violada per haver traït el marit. Hi ha àmbits, Estats i comunitats religioses on encara s'ofereixen animals o diners per poder casar-se amb una dona o on es força nenes a casar-se amb homes adults. Tot això encara succeeix avui, i les religions, per tant, espresen com un terreny de lluita per l'equitat de gènere. La qüestió és que canviar estructures i rols basats en allò que mana déu pot presentar molts desafiaments. En espais seculars, canviar estructures patriarcals ja és un repte enorme, i la força de la tradició religiosa aporta elements que dificulten alhora aquests canvis.

Amb tot, el context polític és un element important per afavorir aquestes obertures i per possibilitar la llibertat d'elecció. Una mateixa religió pot ser viscuda en països diversos de formes completament diferents, i les conseqüències de no complir les normes poden ser molt diferents en un entorn o un altre. Hi ha països en què l'homosexualitat és condemnada. Això succeeix tant en països laics com religiosos,

però es dona de manera més explícita en Estats religiosos, i en major proporció en estats islàmics, on les conseqüències de ser homosexual poden ser l'empresonament i fins i tot la mort, com és el cas avui dia d'11 països.⁷

Així mateix, a Orient les dones lluiten per treure's el vel i triar com vestir-se (això és la punta de l'iceberg dels drets que els són vulnerats), mentre que a Occident les dones lluiten pel dret a posar-se el vel i triar com vestir-se. Sigui el país secular o religiós, sembla haver-hi un denominador comú a l'hora de controlar la vestimenta i les llibertats de les dones, si bé, igual que en el cas de la condemna de l'homosexualitat, la quantitat de drets vulnerats i les conseqüències de no acatar les opressions solen ser més explícites i les conseqüències, més dures.

En aquest marc, cal preguntar-nos si la manca de llibertats prové de les religions o de les estructures polítiques. L'opressió pot tenir moltes fonts, i és clar que s'ha utilitzat la religió com a mètode estructurador d'opressions. Amb tot, també hi ha hagut tiranies sense un déu. Perquè el patriarcat mata amb l'excusa de déu o sense l'excusa de déu. Les grans diferències semblen ser l'explicitació d'aquestes normes i la gravetat del càstig per no complir-les. A Occident se suposa que les dones són

lliures de vestir-se com vulguin per sortir al carrer; no obstant això, davant d'una violació encara veiem jutges i mitjans de comunicació que fan referència a la manera que anava vestida la persona que va patir la violació. La vestimenta segueix sent objecte de condemna i continua sent un factor de risc, fins i tot en Estats seculars on el feminisme té un gran espai social. Amb tot, en alguns àmbits religiosos es prohibeix que una dona entri a certs espais dels

La força de la tradició religiosa aporta altres components a la dificultat de generar canvis en les estructures patriarcals.

vestits que duu, com és el cas de centres de culte on una dona no hi pot entrar si no es cobreix les espatlles, els genolls o els cabells. I per descomptat també hi ha els casos més radicalitzats, en què les dones estan obligades a vestir d'una determinada manera, i pel simple fet de sortir al carrer sense cobrir, per exemple, els cabells, una dona pot

ser legalment assassinada.

Dit això, és igualment important destacar que hi ha moltes comunitats religioses on aquests rols van canviant, on hi ha associacions religioses LGTBI i cada vegada més dones assumeixen rols de lideratge religiós i espiritual a les seves comunitats. Unes comunitats on, si bé l'ortodòxia busca mantenir cada mandat intacte, una gran quantitat de persones encarnen altres maneres de viure, com en el cas de dones religioses que trien si tapar o no els seus cossos,

⁶ M. DIEZ et alii, 2022 *El crec a la llibertat religiosa.*, op. cit.

⁷ <<https://www.humandignitytrust.org/lgbt-the-law/map-of-criminalisation>>.

els seus cabells, etc.

Cap a un nou model

N'hi ha que parlen de «tornar» a expressar la identitat religiosa. Però almenys a Europa probablement l'ideal és pensar en un nou model en què sigui tan vàlid tenir una afiliació religiosa o una altra o no tenir-la. On cadascú pugui realment expressar-se amb llibertat, ser lliure, sense que ningú no senti això com una amenaça. Per descomptat que, per arribar a això, tota activitat violenta, radical i proselitista ha de ser erradicada.

I aquestes no són qualitats exclusives de les religions. La polarització i la radicalització és avui dia una problemàtica detectada en la societat actual i molt estudiada. Es pot veure contínuament en xarxes socials i es manifesta en persones de diferents creences i ideologies (incloses les religioses), però també en les visions polítiques i ideològiques de diversa índole. La radicalització tampoc no és nova ni només viscuda en èpoques antigues. Fa menys d'un segle que Europa va viure una radicalització molt forta que va portar a la mort milions de persones per la seva condició religiosa i ètnica.

La secularització de la societat tenia com a objectiu que tothom fos lliure per triar i, per tant, que qualsevol afiliació religiosa fos viscuda amb més

llibertat. No obstant això, alguns àmbits i societats semblen haver-se convertit en un front antireligiós. No es tracta que totes les persones creguin el mateix. Tampoc es tracta de tolerància, com se sol plantejar en molts àmbits. Es tracta de respecte i de celebració de la diversitat. Es tracta de traspasar finalment la barrera de la normalització de les societats darrere d'una diversitat que permeti una convivència lliure. ¿És possible pensar en una hu-

manitat on cadascú pugui creure sense necessitar imposarres? ¿És possible que unes creences no atemp tin contra unes altres? El fet de pensar un model respectuós que abraçi les diferències i doni espai a tothom, amb les seves diferents necessitats, se'ns presenta sense dubte com un desafiament important i urgent. Urgeixen el respecte i la cura de totes les persones i éssers. Urgeix veure'ns com una unitat, no des de la imposició ni des de la normalització,

sinó com a éssers que formen part d'un ecosistema, amb els mateixos drets i deures, amb les mateixes possibilitats de transitar les nostres vides en pau, més enllà de les nostres arrels i creences però incloent-les. Ω

La secularització havia de portar a una major llibertat religiosa. No obstant això, alguns àmbits i algunes societats semblen haver-se convertit en un front antireligiós.